

بسم الله الرحمن الرحيم

نقش شیردهی در تربیت فرزند

درس گفتارهایی از: مسعود بسیطی

با اهتمام: عاطفه آذرنوش؛ زهرا مرادی

دوره‌ی «نقش شیردهی در تربیت فرزند» یکی از سلسله مباحث «تربیت فرزند»^۱ است که طی سه جلسه برای علاقمندان به این موضوع ارائه می‌گردد. در این درسنامه به تاثیرات منحصر به فرد شیردهی بر روی جسم و روح کودک و نقش این دوران در سعادت‌مندی یا شقاوت فرزند پرداخته می‌شود.

درس دوم: شیردهی زمینه‌ساز سعادت یا شقاوت فرزند

در جلسه‌ی گذشته به این موضوع پرداختیم که یکی از مسائل بسیار تاثیرگذار در امر تربیت و رشد فرزند «دوران شیردهی» است. همچنین بر این نکته تاکید شد که بهترین غذا برای کودک، در دو سال نخست زندگی، شیر مادر است و محروم ساختن وی از این ماده‌ی بی‌همتای الهی، ظلم به فرزند محسوب می‌گردد. از آنجا که «حلال» و «پاک» بودن غذای مادر بر میزان «حق‌پذیری» و «گرایش وی به نیکی‌ها» بسیار موثر است، والدین باید در راستای تربیت صحیح فرزند، به غذای مادر در دوران شیردهی توجه ویژه داشته باشند. در غیر این صورت، در تربیت فرزندشان با معضلات جدی مواجه خواهند شد.

همانطور که در جلسه‌ی پیش اشاره گردید «شیردهی» تنها انتقال غذا به فرزند نیست؛ بلکه در این فرآیند، همزمان با انتقال غذا، «محبت و عاطفه‌ی مادر» و همچنین «خصلتها و روحیات او» نیز به فرزند منتقل می‌شود. در این جلسه درباره‌ی انتقال محبت و سرایت خصلت‌های مادر به فرزند هنگام شیردهی توضیح خواهیم داد:

^۱ به همّت پایگاه علمی فرهنگی محمد (ص) دوره‌ای با نام «تربیت فرزند» به تدریج در پنج فصل با موضوعات زیر ارائه می‌گردد:

الف) تمهیدات تربیتی پیش از بارداری

ب) تاثیر دوران بارداری بر شکل‌گیری تربیت فرزند

ج) نقش شیردهی در تربیت فرزند

د) کیفیت تربیت در دوره‌های مختلف سنی

ه) تربیت جنسی فرزند

درسنامه‌ی پیش رو به موضوع فصل سوم یعنی «نقش شیردهی در تربیت فرزند» اختصاص دارد.

«شیردهی» ابزار انتقال محبت و عاطفه‌ی مادری:

همچنانکه فرزندان ما برای رشد و سلامت جسمانی خود نیازمند تغذیه‌ی مناسب هستند، برای رشد و سلامت روحشان نیز به مهر و محبت نیاز دارند. کودکی که با شیر مادر تغذیه می‌شود، می‌تواند هر دو نیاز خود را توأمان ارضا کند.

فرزندان ما نیاز به در آغوش گرفته شدن، نوازش شدن، بوسیده شدن و در یک کلام «محبت» دارند. کودکی که از محبت اشباع شود، امیدوار، با نشاط، دلسوز و مهربان بار می‌آید و در برابر ناملایمات و سختی‌های زندگی، خود را نمی‌بازد. در مقابل، کودکی که از محبت و عاطفه، به اندازه‌ی لازم، بهره‌مند نشود، نا امید، افسرده، بی اعتماد، زودرنج و آسیب پذیر خواهد شد.

هنگامی که کودک در آغوش امن مادر قرار می‌گیرد، صورتش را به سینه‌ی مادر می‌چسباند، نگاهش را به نگاه مادر می‌دوزد و از کلام محبت آمیز مادر بهره‌مند می‌شود، در حالی که از نوشیدن این مائده‌ی الهی لذت می‌برد و سیر می‌شود، از محبت مادری نیز سرشار می‌گردد.

کودکانی که از تغذیه با شیر مادر محروم هستند، عمدتاً از این مهر و عاطفه‌ی مادری نیز محروم می‌شوند. چراکه به دلیل این تصور نادرست که تغذیه‌ی فرزند وابسته به حضور مادر و در آغوش نگاه داشتن کودک نیست، به محض آنکه دستان بچه، توانایی نگاه داشتن اشیاء را پیدا می‌کند، او را بر روی بالشی می‌خوابانند و بطری شیر خشک را در دستش قرار می‌دهند تا خود به تنهایی غذا بخورد! اگر فرزندان به هر دلیلی از خوردن شیر مادر و بهره‌مندی از فواید آن محروم است، او را از محبت والدینش نیز محروم نسازیم و لافل شیر خشکش را در آغوش پر مهر مادر و به همراه ناز و نوازش بدهیم.

محبت به فرزند از توصیه‌های جدی اسلام به پدران و مادران است و خداوند برای این کار پاداش‌های بزرگی در نظر گرفته است. رسول خاتم در این باره می‌فرماید:

"کسی که فرزندش را ببوسد، خداوند پاداشی برای او منظور می‌کند. و کسی که فرزندش را خوشحال کند، خداوند او را در روز قیامت خوشحال می‌کند."^۲

و ششمین جانشین و هدایتگر پس از رسول خاتم - امام صادق علیه السلام - می‌فرماید:

"فرزندان خود را زیاد ببوسید، به درستی که برای هر بوسه‌ای، درجه ای [والا] برای شما در بهشت ... خواهد بود."^۳

خداوند حکیم از یک سو برای محبت ورزیدن به فرزند پاداش‌های ویژه اختصاص داده و از دیگر سو محبت به فرزند را در نهاد آدمی قرار داده است. در واقع پدر و مادر، بی آنکه حتی به فواید و آثار محبت در رشد و تربیت فرزندشان و

۲. "مَنْ قَبَّلَ وَلَدَهُ كَتَبَ اللَّهُ - عَزَّوَجَلَّ - لَهُ حَسَنَةً وَ مَنْ قَرَّحَهُ قَرَّحَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ": کافی، ج ۶، ص ۴۹.
۳. "أَكْبَرُوا مِنْ قُبْلَةِ أَوْلَادِكُمْ، فَإِنَّ لَكُمْ يَكُلُّ قُبْلَةَ دَرَجَةٍ فِي الْجَنَّةِ مَسِيرَةَ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ": وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص

همچنین پاداش‌های الهی واقف باشند، کودک خویش را در آغوش کشیده، می‌بوسند و از این کار لذت می‌برند. اینکه خداوند مهربان برای چنین رفتار بديهی پاداشی بزرگ در نظر گرفته، نشانه‌ی آن است که این رفتار به ظاهر ساده و بديهی ثمرات عظیمی به دنبال دارد و غفلت از آن عواقب سنگینی به بار خواهد آورد.

پس اگر دغدغه‌ی تربیت صحیح فرزندانمان را داریم، باید آنها را از لحظه‌ی تولد غرق محبت خویش سازیم. دوران شیرخوارگی کودک، زمان مناسبی برای انتقال این عاطفه و محبت است. مادران دلسوز و با درایت می‌توانند هنگام شیر دادن به کودک، فرصت را غنیمت شمرند، او را با محبت در آغوش بگیرند، ببوسند، نوازش کنند، با مهربانی سخن بگویند و اینگونه خوراک جسم و روح کودک را همزمان نثار فرزندشان کنند.

➤ انتقال «خصلتها» و «حالات و روحیات» مادر:

از طریق شیردهی خصوصیات ظاهری و باطنی مادر یا دایه به فرزند سرایت می‌کند. از این رو اهل بیت علیهم السلام توصیه کرده‌اند مسوولیت شیردهی به کودک را به فردی واگذار نماییم که هم در صورت و هم در سیرت نیکو باشد.^۴

همانگونه که در انتخاب همسر تلاش می‌کنیم فردی مناسب را برگزینیم تا در کنار او به آرامش و تعالی برسیم، باید به این نکته هم توجه داشته باشیم که فرد انتخاب شده، قابلیت این را داشته باشد که در آینده مادری نیکو یا پدری شایسته برای فرزندمان گردد. از آنجا که تاثیرگذاری مادر بر فرزند خصوصا در دوران بارداری و شیردهی بسیار شدید است، آقایان باید در این رابطه توجه و دقت ویژه‌ای به خرج دهند و شخصی را برگزینند که هم از نظر جسمی و هم از لحاظ معنوی شایسته باشد. آنها باید بدانند قرار است شیرهی جان کسی که به همسری برمی‌گزینند در روح و جان فرزندشان جاری گردد. امیر مومنان در همین رابطه توصیه‌ای فرموده‌اند که هم در انتخاب همسر و هم در انتخاب دایه باید مورد توجه قرار گیرد:

"برای شیردهی به فرزندان بهترین‌ها را انتخاب کنید همچنانکه این [دقت] را در انتخاب همسر رعایت می‌کنید. چراکه شیر، طبیعت‌ها را دگرگون می‌سازد."^۵

انتقال خصوصیات مادر به فرزند در دوران شیرخوارگی آنچنان بارز و قابل توجه است که هدایتگران الهی به شدت بر این موضوع که مسوولیت شیردهی حتما به فردی شایسته واگذار شود تاکید فرموده‌اند. از آنجا که در زمان‌های قدیم گرفتن دایه برای فرزندی که مادرش توان شیردهی به او را نداشت مرسوم بود، برخی از این روایات و توصیه‌ها به ویژگی‌های دایه پرداخته است. با این حال، در این عصر - که دیگر انتخاب دایه مرسوم نیست - توجه به این سفارشات و کاربست آنها خصوصا هنگام انتخاب همسر بسیار ضروری و حیاتی می‌نماید. در ادامه به چند توصیه از اهل بیت علیهم السلام در این باب اشاره می‌نماییم:

^۴ "دایه بگیرید که بصورت و سیرت نیکو باشد زیرا که در طفل سرایت می‌کند و طفل شبیه می‌شود به دایه در صورت و سیرت": حلیه المتقین، باب ۴، فصل ۱۱.

^۵ "تَخَيَّرُوا لِلرَّضَاعِ كَمَا تَخَيَّرُونَ لِلنِّكَاحِ فَإِنَّ الرِّضَاعَ يَغَيِّرُ الطَّبَاعَ": وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۴۶۸.

رسول خاتم می‌فرماید:

"مبادا برای شیردادن به فرزند خود، از زن احمق استفاده کنید زیرا بر پایه‌ی همین شیر است که فرزند رشد می‌کند (پایه و اساس رشد و تربیت فرزند است)"^۶

"از شیر دادن زن بدکاره و دیوانه برای فرزندان‌تان بپرهیزید، زیرا شیر اثر خود را می‌گذارد."^۷

امیر مومنان می‌فرماید:

"بنگرید چه کسی به فرزندان شیر می‌دهد؛ زیرا فرزند تحت تاثیر همان [شیر] رشد می‌کند.^۸ [در صورتی که مادر نتواند به کودک شیر بدهد] دایه‌ای بگیرید که هم در صورت و هم در سیرت نیکو باشد، [و آگاه باشید که شیر] در طفل سرایت می‌کند و کودک در صورت و سیرت شبیه به دایه می‌شود."^۹

امام باقر می‌فرماید:

"به کودکان‌تان از شیر زن زیبا و خوشرو بخورانید، نه شیر زن زشت رو را که شیر، اثر وضعی دارد."

همچنین اهل بیت علیهم السلام از دادن شیری که از زنا ایجاد شده باشد و یا شیر زنی که خودش زنازاده باشد، به شدت نهی فرموده‌اند.^{۱۰}

گذشته از «خصلتها»ی مادر، در هنگام شیردهی «حالات و روحيات» مادر نیز به فرزند منتقل می‌شود. مثلا:

اگر موضوعی مادر را دچار استرس، نگرانی، وحشت، ناراحتی یا خشم کرده باشد و با همان روحیه به فرزندش شیر بدهد، عین آن حالت به کودک انتقال می‌یابد و در آینده فرزندی ناآرام با روحیه‌ای ناسالم خواهد داشت.

اگر مادر در حین شیردهی در حال انجام خطا یا رفتاری گناه‌آلود باشد، مثلا در حال غیبت کردن یا غیبت شنیدن باشد، در روحیه‌ی فرزندش تاثیر مخرب می‌گذارد و سبب عقب ماندگی‌های معنوی در وی می‌گردد.

۶. "إِيَّاكُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا الْحَمَقَاءَ، فَإِنَّ اللَّيْنَ يُنْشِئُهُ عَلَيْهِ"؛ مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۶۲.

۷. "تَوَقَّوْا أَوْلَادَكُمْ لَيِّنَ الْبَغِيَّةِ وَ الْمَجْنُونَةِ، فَإِنَّ اللَّيْنَ يَعْدِي"؛ بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۹۶.

۸. "أَنْظُرُوا مَنْ يَرْضَعُ أَوْلَادَكُمْ فَإِنَّ الْوَلَدَ يَشَبُّ عَلَيْهِ"؛ وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۴۶۷.

۹. "دایه بگیرد که بصورت و سیرت نیکو باشد زیرا که در طفل سرایت می‌کند و طفل شبیه می‌شود به دایه در صورت و سیرت"؛ حلیه المتقین، باب ۴، فصل ۱۱.

۱۰. حلیه المتقین، باب ۴، فصل ۱۱.

اگر مادر در مجلس گناه به فرزندش شیر بدهد، مثلا در مکانی که زنان و مردان، حیا را رعایت نمی‌کنند و حدود خدا را زیر پا می‌گذارند، بستری را فراهم نموده تا در آینده، فرزندش به بی‌حیایی گرایش بیشتری داشته باشد.

و در مقابل،

اگر مادر با یاد و نام خدا به فرزندش شیر بدهد، بستری مناسب برای کودک دلبندهش ایجاد می‌کند تا در جای جای زندگی‌اش خدا و حقوق خدا را به یاد داشته باشد.

اگر مادر هنگام شیر دادن به کودکش، افکار مثبت و خیرخواهانه در ذهن داشته باشد، به فرزندش کمک می‌کند تا در آینده فردی خیر خواه و خیر رسان گردد.

اگر مادر با یاد اهل بیت و ذکر محبت ایشان به فرزندش شیر بدهد، فرزندی محبّ اهل بیت - این هدایتگران برگزیده‌ی الهی - خواهد داشت.

همانطور که پیش‌تر نیز تاکید شد، «وراثت» عامل بسیار تاثیرگذاری در تربیت فرزند است. کودک ما هم خصوصیات خلقی (مانند رنگ چشم و جنس مو) و هم خصوصیات خلقی مانند (دست و دل بازی یا حسادت) را از والدینش به ارث می‌برد. نکته اینجاست که بر خلاف خصوصیات خلقی به ارث رسیده که عموماً قابل تغییر نیستند، ویژگی‌های خلقی، قابل تغییرند. والدین می‌توانند با تمهیداتی که هنگام انعقاد نطفه، بارداری و خصوصا شیردهی اتخاذ می‌کنند، در خصوصیات اخلاقی که قرار است به فرزند ارث برسد، تغییراتی ایجاد کنند. (البته پس از دوران شیردهی نیز این امکان وجود دارد که با اتخاذ روش‌های تربیتی ویژه‌ای، رفتاری را در فرزندمان اصلاح نماییم؛ اما این کار به مراتب دشوارتر و با احتمال خطر بالاتر همراه خواهد بود.)

دوران شیردهی یک بازه‌ی زمانی طلایی برای جبران کوتاهی‌های والدین در بسترسازی تربیت صحیح فرزندان در زمان انعقاد نطفه یا بارداری و ... است. همچنین با تمهیداتی که مادر در این دوره می‌اندیشد می‌تواند برخی ویژگی‌های اخلاقی ناپسند را که از طریق وراثت یا حین بارداری به فرزند منتقل شده، اصلاح نماید و یا خصوصیت اخلاقی مدّ نظر خود را در فرزند خویش ایجاد نماید. مادر دو سال فرصت دارد تا هم زمان با تغذیه‌ی جسم کودک، با نیت و روحیه‌ای سالم، روح و جان فرزند دلبندهش را نیز از خوراکی سالم سیراب نماید. همانطور که پیش‌تر نیز اشاره شد، امیر مومنان به صراحت تاکید فرموده‌اند:

"شیر، طبیعت‌ها را دگرگون می‌سازد."^{۱۱}

این عبارت، از یکسو بشارتی است برای والدین تا کاستی‌ها و مشکلات احتمالی مربوط به وراثت را جبران کنند و از سوی دیگر هشدار است برای ایشان تا موضوع شیردهی را جدی بگیرند و با سهل انگاری‌های خود سبب عقب افتادگی‌های معنوی و روحی فرزندشان نشوند.

۱۱. "الرّضاعُ یغيّر الطّباعَ": وسائل الشّیعه، ج ۲۱، ص ۴۶۸.

حال که «شیر» تا این اندازه بر سرشت کودک تاثیرگذار است و حتی می‌تواند طبیعت فرزند را تغییر دهد^{۱۲} آیا در راستای داشتن فرزندانی صالح و پاک ارزشمند نیست برای دوران «شیردهی» اهمیت بیشتری قائل شویم؟

در ادامه، به سرگذشت دو شخصیت و ارتباط عاقبت ایشان با شرایط شیرخوارگی آنها اشاره‌ای خواهیم داشت. اولین حکایت، مربوط به شیخ مرتضی انصاری و عاقبت به خیری و سعادت‌مندی اوست؛ و دومین ماجرا مربوط به مهدی نوری (فرزند شیخ فضل الله نوری) و شقاوت اوست:

- شیخ مرتضی انصاری از علمای شیعه‌ی قرن ۱۳ هجری قمری است.^{۱۲} نقل کرده‌اند وقتی شیخ به مقام اجتهاد رسید، برخی به مادر شیخ مرتضی تبریک گفتند. مادر شیخ که زنی عالمه و فهمیده بود در پاسخ شور و شفع ایشان گفت: «به سبب آن زحماتی که من در راه تربیت شیخ مرتضی کشیدم، اگر به مقام نبوت هم می‌رسید تعجب نمی‌کردم!»
حاضران پرسیدند: «مگر چه کار فوق العاده‌ای در راه تربیت ایشان انجام داده‌اید؟»
مادر شیخ مرتضی گفت: «آنچه من انجام دادم ممکن است در حوصله و طاقت شما ننگد؛ اما یکی از کارهایی که به انجامش مقید بودم این بود که هیچ گاه بی وضو به فرزندم شیر ندادم، حتی در شبهای سرد زمستان!»
آری؛ شیردهی صحیح و مطلوب، می‌تواند زمینه ساز سعادت‌مندی و عاقبت به خیری فرزند گردد.

- شیخ فضل الله نوری از عالمان بزرگ شیعه بود که در قرن پیش می‌زیست.^{۱۴} داعیه‌ی «مشروطه مشروع» ایشان و تلاش‌شان برای مقابله با استعمار زبازد همگان است. همین مقاومت‌ها و مخالفت‌های ایشان در برابر تصمیماتی که بر علیه مردم و دین بود، سبب شد تا به زندان و در نهایت اعدام محکوم گردد. اما نکته‌ی قابل تامل و مرتبط با موضوع این درس، آن است که یکی از سرسخت‌ترین مخالفان شیخ فضل الله که تلاش بسیاری برای دستگیری و به دار آویخته شدن ایشان نمود، فرزند خودش، مهدی نوری بود! تا آنجا که نه تنها به مخالفت علنی با پدر و در واقع با دین برخاست؛ بلکه پای جنازه‌ی پدر که بر دار آویزان بود، به دست افشانی و پایکوبی پرداخت!
یکی از دوستان شیخ فضل الله پیش از اعدام شیخ به زندان رفته، علت دشمنی پسر را از شیخ جویا می‌شود. شیخ فضل الله به ایشان پاسخ می‌دهد: «خود من هم انتظارش را داشتم که پسرم اینچنین از کار در آید. چراکه این پسر در نجف به دنیا آمد. از آنجا که مادرش بیمار بود و نمی‌توانست به کودک شیر بدهد، به ناچار برای شیردهی به او دایه‌ای گرفتیم. پس از مدتی که فرزندم از شیر آن زن تغذیه می‌شد، به

^{۱۲}. بنگرید به پاورقی شماره ۵.

^{۱۳}. زاده‌ی ۱۲۱۴ ه. ق. در دزفول و درگذشته‌ی ۱۲۸۱ ه. ق. در نجف.

^{۱۴}. زاده‌ی ۱۲۵۹ ه. ق. در نور مازندران و درگذشته‌ی ۱۳۲۷ ه. ق. در تهران.

ناگاه متوجه شدیم که این دایه، زنی آلوده و همچنین از دشمنان امیر مومنان است. همانجا بود که از آینده‌ی این فرزند نگران شدم».

شیردهی توسط فردی ناسالم که کینه‌ی منادیان حق (اهل بیت علیهم السلام) را در سینه دارد، سبب می‌گردد حق‌پذیری و گرایش به درستی در فرزند کاسته شود و زمینه‌ی شقاوت وی در آینده فراهم آید. تاثیر شیر بر روح و جان فرزند بسیار بیشتر و موثرتر از تمهیدات تربیتی دیگر در سنین بالاتر است. آنچنان که فرزند شیخ فضل الله با آنکه در دامان پدر تربیت شد، اما به دلیل همان شیری که خورده بود، حق‌پذیری وی کاسته شد در نهایت بر علیه حق به مبارزه برخاست.

البته توجه به این نکته‌ی مهم ضروری است که:

شیردهی نادرست و حتی قرار گرفتن در بستر تربیتی ناسالم آدمی را **مجبور** به انجام فعل نادرست و غیرعقلانی نمی‌کند؛ بلکه تنها گرایش و **تمایل** فرد را به بدی‌ها بیشتر از دیگران می‌سازد. بنابراین کوتاهی والدین در امر تربیت فرزند، دلیل موجهی برای ارتکاب خطای فرزندان نیست؛ چراکه هیچگاه قدرت اختیار و انتخاب از ایشان سلب نمی‌گردد.

نکات مهم این جلسه:

- فرزندان ما برای رشد و تربیت مطلوب نیازمند محبت و عاطفه‌ی فراوان از سوی والدین‌شان هستند. «شیردهی» زمان و ابزار بسیار مناسبی برای انتقال این «مهر و عاطفه» به فرزند است.
- فرزندان که از شیر مادر محروم هستند، نباید از آغوش پر مهر مادر هم محروم گردند. شایسته است مادران این کودکان، شیرخشک فرزندشان را در آغوش خود و با ابراز محبت به او بدهند.
- محبت به فرزند از توصیه‌های جدی اسلام به پدران و مادران است و خداوند برای این کار پاداش‌های بزرگی در نظر گرفته است.
- از طریق شیردهی «خصوصیات» ظاهری و باطنی مادر یا دایه به فرزند سرایت می‌کند (صورت و سیرت کودک تحت تاثیر مادر یا دایه شکل می‌گیرد).
- شیردهی، طبیعت فرزند را دگرگون می‌کند. از همین رو اهل بیت علیهم السلام سفارش فرموده‌اند:
 - برای شیردهی به فرزندان بهترین‌ها را انتخاب کنید؛ چه از نظر صورت و چه از نظر سیرت.
 - از انتخاب زنان زشت یا احمق یا بدکاره برای شیر دادن به فرزندان اجتناب نمایید.
 - از خوراندن شیری که از زنا به وجود آمده یا متعلق به زنی است که خود از زنا متولد شده به کودک خود بپرهیزید.

بدیهی است تذکرات فوق تنها در انتخاب دایه کاربرد ندارد؛ بلکه در انتخاب همسر نیز باید مورد توجه قرار گیرند، چراکه زنی که به همسری مرد در می‌آید در آینده شیره‌ی جان خویش را به فرزند خواهد نوشاند و او را در صورت و سیرت متأثر از خود خواهد ساخت.

- در هنگام شیردهی «حالات و روحيات» مادر به فرزند منتقل می‌شود. بنابراین شایسته است مادر هنگام شیر دادن به فرزندش دارای روحیه‌ای سالم و افکاری مثبت باشد.

- دوران شیردهی یک بازه‌ی زمانی طلایی برای جبران کوتاهی‌های والدین در بسترسازی تربیت صحیح فرزندان در زمان انعقاد نطفه یا بارداری و ... است.